

BÚCSÚSOROK - SÍRSZALAGOK

Előadásom témájaként a legfontosabb kegyeleti rítusnak, a temetés aktusának egy kellékét, a koszorúszalagot választottam. Bár e tárgy múlandó, egyszeri alkalomra szól, mégis, lényeges tartalmat hordozhat. A kultusz kutatás terminológiáját használva: a kultikus nyelvről, a szertartásról, a szereplőkről, a kultusz papja és a hívők közötti viszonyról tudósít.

Az írókultuszok koszorúszalagjainak értelmezéséhez azonban először a koszorú, a temetési szertartás néhány általánosabb összefüggését kell szemügyre vennünk.

Halotti koszorú a temetésen

A koszorú Európában nagyjából kétszáz éve a temetés magától értetődő eleme, a – bármilyen vallású, szokású szertartások elengedhetetlen velejárója. (Rácz-Varga, 1976, 9–43) Igazán fontos szerepe a nagy állami, társadalmi eseményként megrendezett temetéseken van – itt mind a virágkompozíciók, mind a szalagok feliratata sajátos tartalmakat hordozhat.

Társadalmi temetéseken a teljes temetési dekoráció, a temetési rítus minden eleme jelentéshordozó, a gyászszertartás az adott társadalmi réteg kultúrájának tükrö. (Szabó 1989) „A közösséget egészen tág határokkal értve észrevehetjük, hogy egyes tagjainak a halála – akiknek élete is szinte a teljes nyilvánosság előtt zajlott és arra hatással volt – nem csupán olyan nyilvános esemény, mely a közösséget együttesen érinti, hanem olyan is, amely annak önmagáról alkotott képére vonatkozik, azt érzékelhetővé teszi, illetve módosítani képes.” (Bachman-Rajk-Peternák 1990, 6)

A koszorúnak, a nagyszabású, színpadias megjelenítés e hatásos elemének felidézéséhez számtalan nagy temetés leírását hívhatnánk segítségül. (Tárgyi példáim a századforduló e téren klasszikus időszakából származnak majd: Batthyány, Deák, Kossuth, Jókai, Rákóczi és Ady temetésének leírásából, illetve – ellenpontként – Rajk László, Nagy Imre és Kádár János búcsúztatásának dokumentumaiból.) A virágokkal borított ravatal, az ünnepélyesen suhogó selymek, leomló drapériák keltette hatás felidézéséhez sokkal kézenfekvőbb visszagondolni a „ravatali reprezentáció” (Szabó 1987) időben hozzánk közelálló eseteire, a közelmúlt nagy temetéseire Magyarországon. Új reneszánsza volt az utóbbi években a temetésnek és újratemetésnek, mint politikai jelentést hordozó, nagy tömegeket mozgósító, látványos társadalmi eseménynek. Vannak korok, amelyek szeretnek temetni, ilyen volt a múlt század végén, s jelen század végén Magyarországa is, a halottak kultusza a hazafiság egyik formája, megnyilvánulása lesz. (Ariés 1987, 393-397)

E nagy temetések közös jellemzője a nemzet összeforrása a gyászban, együttes megrendülés, az egység demonstrálása: „És íme, most itt gyászol a család: százezrek ezen a téren, és milliók szerte az országban. Az egész ország. Magyarország. Minden magyar, itt a hazában, túl a határokon és szétszórva a világban. E nagy család tagjai

egymásra találnak a végtisztesség felelmes óráiban. Ne engedjük el többé egymás kezét!” (Vásárhelyi Miklós beszéde Nagy Imre ravatalánál, MN 1989, 2)

E gyászszertartások fontos jellemzője a megrendezettség, színpadiasság. A hatásos elemek egyike a koszorú, amelyet a nagy, társadalmi temetésen csak az arra érdemes egyének és testületek tehetnek a sírra, az egyszerű részvétnyilvánítók ezzel szemben egy-egy szál virágot hoznak, esetleg – miként a magyar falvakban még ma is mindenütt – a sírba, a sírra dobják a virágot. Az ő emlékezésük névtelen, mulandó, gesztusértékű. A koszorút adók neve ezzel szemben ott virít a ravatalon, olvashatják a koszorúvivő halottaskocsik mellett tolongók, a sírt körülálló gyászolók. A koszorú a neves halottal való kapcsolatot reprezentálja.

A koszorúforma jelentéstörténete

A koszorú, mint temetési dísz, nem kifejezetten vallásos tartalmú, tartósan és állandóan jelen van az európai kultúrában. E forma – köralakú növényfonat levél és virágdíszekkel – kulturtörténete igen gazdag.

A klasszikus görögségben általános volt, hogy az áldozati állatok és az áldozatot bemutatók fejét virágfonattal díszítették. A koszorú viselője isteni védelem alá került és megszenteltté lett. Hogy miből készült a koszorú, levélből vagy egy bizonyos fajtájú virágból, az döntötte el, hogy melyik istennek áldoztak. A mürtosz az alvilági istennek járt. (Stengel 1920, 108–109) Az 5–6. századi Tarquiniában, a sírkamrák falfestményein a halotti lakomán résztvevő, heverőkön elnyúló figurák mögött a falra akasztott halotti koszorúkat ábrázoltak. (Reich 1987, 88) Rómában a halottak tetemét díszítik koszorúkkal, esetenként ezeket a koszorúkat a templomokban ajánlják fel.

Számunkra azonban nemcsak a halotti kultusszal összefüggő adatok fontosak, lényegesebb, hogy koszorút kap az olimpiai győztes, a falakra elsőként feljutó katona, az ókeresztény vértanu – a koszorú itt az érdem, a jellem jutalma.

A koszorú (sztephanosz – corona) uralkodói jelvény is, ábrázolása, élő növényeket utánzó, nemesfém változata sokhelyütt ismert. Jelentése itt: tisztelet és dicsőség, ezt a tartalmat hivatott felidézni a reneszánsz és barokk síremlékeken. A koszorúk ebben az esetben természetesen kőből vannak, de számos adat utal rá, hogy a késő-középkortól élő virágból készített koszorúk is kerülnek a sírokra. Firenzei sírkamrák festett jelenetei ábrázolják virágok, halotti csokrok készítését, árusítását. Ismerünk XVI-XVII. századi kölni és bázeli városi törvényeket, amelyek tiltják virág és koszorú ravatalra, koporsóra helyezését, illetve „azoknak selyemmel való összekötését”. A barokk idegenkedett a mulandó, természetes anyagoktól, de művirágokból készült koszorúk, girlandok megjelennek a halotti pompa részeként. A kolostori művészet egy sajátos műfaja a meditáció közben készített devóciós kép, a szentek ábrázolásai köré font, finom kidolgozású művirágkoszorú (Schier 1957). De vannak a halotti koszorúk jelenlétére magyar forrásaink is. Apor Péter szerint a főúri temetéseken „az egész koporsó fedelit, oldalát sűrű virágokkal, koszorúkkal megrakták.” Berek János orvosdoktor írja 1705-ben: „kedves kis Jucikánk kimúlik az árnyék világból. Tiszteséggel temettem, rakván reá sok koszorút.” (Balassa, 1989, 150)

A koszorú mint a kultusztárgy

A koszorúzás mai formájának megjelenése – mind a temetésen, majd az évenkénti megemlékezéseken – a XVIII. századra tehető. Ekkor alakítják ki a városokon kí-

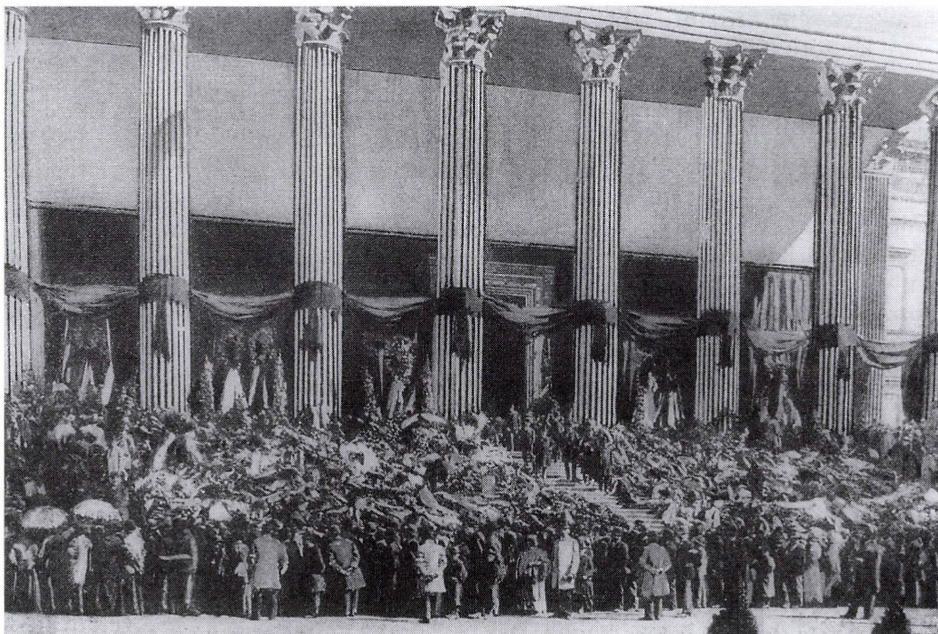
vüli, kies, rendezett temetőparkokat, ezek lesznek az emlékezés, a meditálás, a tisztelet kifejezésének helyei. (Kunt, 1981) Egyfajta programmá válik az egyéni és közösségi sírgondozás, többhelyütt ez lesz a vallásgyakorlat legfontosabb formája. Ugyanakkor a temető, és a sír kikerül az egyház fennhatósága alól, ez az első beszentelés nélküli temetések időszaka.

A tisztelgő koszorúzás egyfajta szekularizációs jelenség: a halál itt társadalmi eseményként jelenik meg. „Az emberek összegyűlnek a sírnál, felidéznek a halottat, és ápolják emlékét Ez tehát magánkultusz – ám kezdettől fogva nyilvános kultusz (culte public) is. Az emlékezés kultusza – az érzelmesség egyazon fellángolása közben – azonnal áttérjed a társadalomra is. A 18. századi temetőtervezők azt akarták, hogy a temetők egyszerre legyenek a családi látogatások számára tervezett parkok és kiemelkedő emberek múzeumai...” (Ariés 1987, 392)

A koszorú tehát ebben az időszakban a keveseknek kijáró tisztelet, kultusz kifejeződése, sokszor már csak a hálás utókor emel síremléket, koszorúzóhelyet az arra érdemeseknek. (A halotti koszorú e jelentéséhez kapcsolható a magyar és az európai néprajzból is ismert szokás, hogy a hajadonokat menyasszonyi koszorúval, lakodalmi díszben temetik el. Ez a gesztus a fentiekhez hasonló tartalomra utal: amit nem kapott meg életében, bár járt volna neki, meg kell kapnia a halálban.)

A koszorúzás rítusa Magyarországon

Mivel a koszorúhasználat koreográfiájáról szóló híradások meglehetősen gyérek, az „átlagos írói temetések” emlékezete ritkán maradt fenn, előljáróban fontos megjegyeznünk, hogy az itt szereplő példaanyag nevezetes, nagyszabású, nemritkán

Kossuth Lajos temetése – koszorúk a Nemzeti Múzeum előtt

politikai tüntetésszámba menő temetések leírásából származik. A források ritkasága miatt indokoltnak tartottam, hogy nemcsak írók, hanem más közéleti személyiségek temetésének adatait is bevonjam a vizsgálatba, hiszen a szertartás lefolyása, a koszorúhasználat szempontjából az irodalom és politika embereinek búcsúztatása nem mutat különbségeket.

A temetési beszámolókat sorrendbe állítva feltűnő, hogy az igazán hatásos, nagy temetések egy meghatározott időszámba: történelmi korszakhatárokra esnek. A legnevezetesebb gyászszertartások akkor jönnek létre, amikor a hivatalosság már megengedi, de még nem támogatja, nem teszi magáévá a temetést; egyesületek, „temetési bizottságok” rendezik, a civil társadalom adja szervezőerejét. E temetések a korszakváltást megelőző közösség indulatainak megjelenítésére, a társadalmat megosztó politikai nézetek kifejezésére is alkalmasak, ezért vizuális elemeik némelyike is felkavaró, sőt provokatív.

A politikai megmozdulássá váló gyászszertartásokra példa 1855-ben Vörösmarty, 1861-ben Teleki László, 1870-ben Batthyány temetése. A koporsót követő tömegben jelen lenni ekkor még hazafias cselekedet, következmények nélküli néma demonstráció, lehetőség 1848 áldozatainak nyilvános elszíntására. 1894-ben Kossuth temetésén a kormány, és az Ausztria ellenes indulatok kapnak teret: „a főváros tulajdonában lévő épületekre ki voltak tűzve a gyászlobogók, az államiakra nem. Ez heves és ingerült utcai tüntetésekre vezetett...” . Amikor oszták területen halad át a halottas vonat, leszedetik a Kossuth-koporsóról a díszeket, a katonáknak megtiltják, hogy egyenruhában jelenjenek meg a gyászszertartáson, a hatalom csak a „közember” Kossuth elszíntását engedélyezi. (Kovács 1910, 93). Az 1953-as Rajk-temetésen, noha teljes az állami gyász, a korszakváltás jelzéseként megrendezett temetésen a feszültség nem oldódik a résztvevőkben, ellentmondásos érzések osztják meg őket. Még a korabeli tudósító se tudta magát kivonni e közhangulat alól: „s mi, akik álltunk már mártírok jelképes vagy valódi sírjánál, s mélységes és fölemelő gyászban együtt énekeltek: „Szerettétek a népet és meghaltatok...” – most mindnyájan némák maradtunk. Nem tudtunk megkönnyebülni, nem tudtunk fölengedni a gyászban.” (NL 1956, 24). 1989 júliusában, a korszakzáró Kádár János-temetésről beszámoló újságíró is ugyanezt, a társadalom reakciójának megosztottságát emeli ki híradásában: „A járdaszélről egyre többen lépnek az úttestre. Kezükben virág. Az összesűrűsödő temetési menet spontán tüntetés. Az úttesten haladók nem beszélgetnek. Hosszú, sűrű a sor, amely a koporsót vivő autó után siet. Van, aki vörös zászlót visz, a gyászszalag meg-meglibben rajta. Dacos pillantásokkal méregeti a járdán ellenkező irányban haladókat. Azok arcán kíváncsiság, értetlenség vagy éppolyan dac ül mint a zászlóvivőén.” (Népszabadság 1989, 2)

E korszakzáró, többé-kevésbé tüntetés jellegű temetéseken a koszorúállítás egyéni, közösségi döntés eredménye, nem egyszerű protokoll.

(A fentiekkel szemben például Jókai temetése már nem kavart indulatot, legfeljebb alkalmat ad a nemzetnek az önünneplésre, az írói jubileum pompás megismétlésére, ugyanígy Rákóczi hamvainak hazahozata, 1906-ban a koszorútűző, hivalkodó ünnepeket csak karikírozzák a korábbi temetéseket.)

*

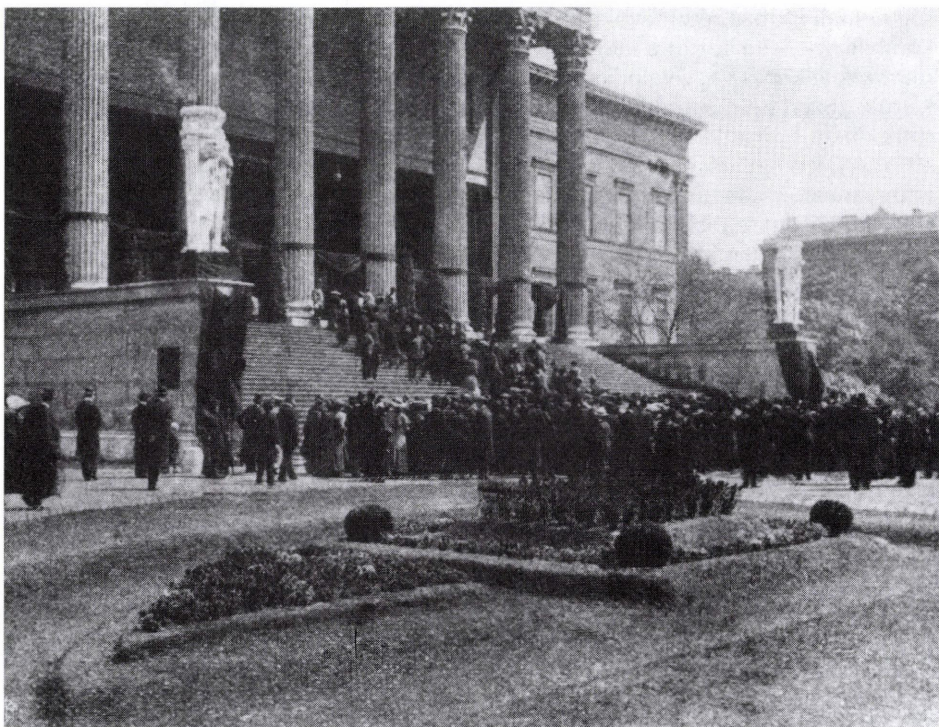
E nagy, látványos temetések koreográfiája s benne a koszorúk szerepe csaknem állandó.

A koszorú az 1870-es évektől már nem változik: 50–70 centiméter átmérőjű nővényfonat, többnyire babérból készül. A beletűzdelt virágok korábban jólismert jelzésrendszere, az eredeti karikaforma lassan eltűnt. „Koszorúkötészeti kiállításokat

látogatva nemegyszer lep meg a különbség. Alkalmi, esküvői, lakásdíszítési és csokorkötészetünk formájában, a viráganyag összetételében könnyebbé, kifejezőbbé és művészbbe vált. Gyászkoszorúkötészetünk azonban konvencionális maradt, kocsikerék nagyságú, kifejezéstelen virágtömeggel.” (Selendy 1972, 144) A beszámolók viszonylag ritkán említik meg a koszorút alkotó virágokat. (Például Kádár János temetése ebből a szempontból kivételes, a párt koszorúja vörös székfűből készül – noha ravatalon a piros szín csaknem tilos –, s a gyászolók többsége is ezt a színt és virágot választotta.)

A koszorút mindig küldöttség hozza a ravatalhoz, ahol előre megtervezett rend szerint kap helyet. Batthyány ravatala a tetemet őrző ferenceseknél volt, Kossuth, Jókai, és Ady előtt már a Nemzeti Múzeumban tisztelegnek a részvétnyilvánítók. A koporsó, a koszorúk látványának megtervezésére művészeket kérnek fel, Jókai ravataláért például Lechner Ödön felel. A koszorútömeg elhelyezése a ravatal képének kialakításában fontos pont. Batthyány temetésén, Kossuth turini ravatalán a fekete bakkacsinnal bevont falra kerülnek a koszorúk. Jókai magasra rakott koporsóját „megközelíthetelenné tette a köréje rakott koszorúk halmaza.” (VU 1904, 334), Kossuth koszorúi a múzeum összes lépcsőjét beborítják. Ady ravatalához – a „szörnyű rendetlenség” miatt – alig férnek oda a családtagok.

A ravatali pompa fontos része még az elhunyt szobra, vagy fényképe; kitüntetésének bemutatása: vörös bársony párnán állítják ki mind Jókai, Rajk, Kádár János temetésén; a díszőrség; állami temetéseken katonák adják, a társadalmi temetéseken az elhunythoz közállók őrzik a koporsót. Megtiszteltetés és hangsúlyos szereplési lehető-

Jókai ravatalához érkező gyászolók

A halottaskocsi az Adria hajóstársaság tisztjeivel

ség díszőrséget adni. Kossuth mellett öreg 48-as honvédek és egyetemisták, Nagy Imre temetésén 56-osok, a miniszterelnök Németh Miklós és az államminiszter Pozsgay Imre, Kádár János koporsója mellett fegyver nélküli kormányőrök állnak.

(A magyar irodalom és újságírás kimagasló halottjainak járt a századelőn az ún. Jókai-lepel. Jókai koporsójára készítette ezt a díszes, nemzetiszínű drapériát a hírlapírói nyugdíjintézet, Ady koporsóját is ez borítja, s még József Attila halálakor is megjegyzik a kortársak, hogy nem kapott Jókai-leplet.)

A ravataltól a halottas menet a Kerepesi-temetőbe indul. A koporsót üveges halottas kocsiba teszik, tetejére egy vagy két koszorú kerül. „A halottas kocsi előtt Beliczay Imre, városi képviselő egy nagy babérkoszorút vitt fekete bársony párnán, a koporsó gyászszalagjait a városi hatóság tagjai tartván.” - írják Batthyány temetéséről (Sz. n. 1870, 80) ugyanígy neves személyiségek tartják Kossuth koporsójának szállítása közben a lecsüngő, hosszú szalagokat. Jókai temetésén 12 négylovas halottashintó viszi a koszorúkat a menetben, a halottas hintó mellett égő fáklyákkal a Petőfi Társaság és az Adria hajóstársaság tisztjei haladnak. „Ilyen pompával vitték a kiégett napot hogy elássák a földbe” - írja Mikszáth. (Gál 1925, 93)

A síron a koporsóra általában két koszorú kerül: a családé és a rendező közösségé. „A szónoklat után lebecsáták a koporsót kövekkel kirakott sirüregébe, mialatt a dalárdák hatalmas karából Egressy Béni érzékeny „Bucsuzója” zendült fel. A lefektetett nemzeti koszorúra a családi koszorút a boldogult özvegye tevé egész valójában megrendülve, s utána a főváros hölgyegyleteinek képviselői, és a főváros leányai nevében két kellemdús hajadon hullatott számos babér-koszorút a koporsóra.” - írja a Batthyány elhantolásáról szóló híradás (Sz. n. 1870, 81). A sírba, mint minden temetésen a hozzátartozók egy-egy szál virágot dobnak. A beföldelés után a sír köré, vagy a sírra halmozzák az összes koszorút, gondosan elrendezve, hogy jól olvashatók legyenek a szalagok feliratai.

A koszorúk sorsa mindezzel nem ér véget. Kossuth temetésén a relikviagyűjtő közönség egymást nem kímélve leveire szedi a babékoszorúkat. Jókai koszorúszalagjai a Bajza utcai Petőfi-Ház Jókai-terméinek díszei lesznek. A nemzet szeretetét kívánja érzékeltetni a falakon körben a mennyezet alá erősített rudakon lógó, rengeteg színes szalag, jelezve, hogy a látvány - úgy tűnik - nem keltett komor hatást a kortársakban.

A koszorúszalagok

A dolgozat második felében megkísérlem a téma muzeológiai forrásainak bemutatását. Olyan hagyatékokról lesz szó, amelyekben jelentős mennyiségű – olykor több száz – koszorúszalag maradt fenn, igyekeztem egymástól erősen eltérő egységeket szemügyre venni. Három nagy anyagcsoportot választottam ki: Jókai Mór és Gábor Andor sírszalagjait a Petőfi Irodalmi Múzeum anyagából, valamint összehasonlításképpen átnéztem politikusok – elsősorban Kossuth – koszorúszalagjait a Nemzeti Múzeum Textilgyűjteményéből. (Ezek korábban a Parlamenti Múzeumhoz tartoztak.) E harmadik csoportra nem térek ki, de jellemzőit a sajátosságok rendszerének kialakításakor figyelembe vettem.

A szalagok anyagának, minőségének változása elsősorban a temetkezési ipar minőségének szintjét jelzi, a feliratok szövegeiből a temetető közösség ízlésére, értékrendjére következtethetünk. A falusi temetőben hagyományosan nincs szalagcso-

A sírt elborító koszorúk

kor, kis, szalag nélküli koszorúk kerültek a sírkeresztre. (Kunt, 1975) A felirat szükségessége azt jelzi, hogy a sír körül állók már nem ismerik közvetlenül egymást, nincs módja mindenkinek személyes búcsúvételre a halottól. Társadalmi temetéseken a koszorúszalag protokolláris, tisztelgő funkciója kerül előtérbe.

A szalagok anyaga, kidolgozása

A szalagok anyaga az idők során erőteljesen változik. A Jókai-, Kossuth-temetéseken nehéz selymeket, moiré-t, ripszelymeket használnak, kidolgozások gondos, minden esetben arany-, ezüstmécszálás rojtok díszítik a szalagok végét. Gyakran feltűntetik a készítő cégjelzését is. A méretek többségében lenyűgözőek: átlagosan 30–40 cm szélesek, de sok az 50–70 cm-es, hosszúságuk 3–5 méter között van, többnyire két, 3–5 méteres darabból állnak. Mindez nyilván a használat módjából ered, a magasra rakott koszorúk hosszan lelógó fényes-habos selymei különleges látványt nyújthattak a halottasmenetet az út kétoldalán szemlélő tömeg, a ravatal és a sír közönsége számára.

A látvány és jelentés fontos eleme a szín: ritka a fekete, lila, a ma természetes halotti színek, a koszorú megrendelői inkább saját városi, egyleti színeiket választják, gyakoriak a két élénk színből összeállítottak, nagy a nemzetiszínű szalagok aránya. A szalagok különleges kísérője a gyásztűll.

A századfordulós feliratok tipográfiája a lehető legváltozatosabb a vastag nagybetűstől a könnyed, kézírás utánczóig, feltűnik néhány szecessziós megoldás is. A feliratok színe arany vagy ezüst, különleges a kávészínű, matt kartonpapírból a szalagra applikált felirat.

Gábor Andor temetéséről mintegy 50 szalag maradt meg, A hivatalos koszorúk nagy száma, a külsőségek is jelzik, hogy: „Kiváló, hűséges harcosát gyászolja benne pártunk, a Magyar Dolgozók Pártja, nagy fiát gyászolja az egész magyar nép.” (Sz. n. 1953, 3) Az 1953. jan. 23-án lezajlott temetésen MDP Politikai Bizottságának, Központi vezetőségének, Minisztertanácsnak tagjai, Andics Erzsébet és Darvas József búcsúztatnak.

A szalagok külleme a Jókai-temetésétől jelentősen eltér: keskenyek, 20–30 cm-esek, kivéve a Fővárosi Tanács, a Népköztársaság tanácsa és kormánya, és az MDP Bp-i Vezetőségének szélesebb szalagjait. Hosszuk többnyire 100–120 cm, anyaguk durván szegett vászon, műselyem vagy anyagában nyomott papír. Egységesen pirosak – a papírok inkább rózsaszínűk –, kivéve az NDK és a Csehszlovák Köztársaság szalagjait. 4 darab nemzetiszínű-piros kombináció fordul elő. A felirat gyenge minőségű arany kézifestés, több helyen a ceruzás alsó vonalazás is látszik.

A feliratok

A halotti koszorúkra kerülő szalagok szövegeit két dolog korlátozza: egyrészt a rendelkezésre álló hely – bár ezt a találékony koszorúállítók akár a végtelenségig növelhetik –, másrészt a hagyomány, amely előírja, milyen fordulatokkal búcsúzhat a gyászoló a halottól.

A családi koszorúszalagok feliratainak két alapeleme van, mindkettő állhat önállóan, vagy együtt, ugyanazon koszorú egy-egy szalagján. A „búcsúmondat”-ot (Örökké emlékeztünkben élsz, Béke poraira) követik az „adományozók” (Gizitől és Bélától, Búcsúunk Várkonyiék).

A társadalmi, reprezentatív temetések koszorúszalagjai kissé más szerkezetűek. Itt három elem kombinálódik: a minősítés, a megnevezés, az adományozók.

*

A Jókai-temetés feliratai gazdag példatárral szolgálnak a fenti kategóriákhoz.

minősítés:

Itt kerül a szalagra, a koszorú adományozója mit gondol az elhunytáról, a kötelező tiszteleten túl a kultusz szókincsébe tartozó jelzőkre figyelhetünk föl, többségük a halál – halhatatlanság paradoxonával játszik: „A lánglelkű nagy költőnek”, „A halhatatlan költőnek”, „A halhatatlan igaz magyar költőnek”, „A halhatatlan mesternek”, „A sírban is halhatatlannak”, „A költő királynak”.

A minősítés egy másik formája, amikor az itt maradtakhoz való viszonyt jelzi a felirat: (X város) megdicsőült díszpolgárának, halhatatlan díszpolgárának, az X egyesület dísztagjának, a nemzet nagy fiának, nemzetünk büszkeségének, a nemzet nagy halottjának.

A harmadik variáció amikor az elhunyt egy, az adományozónak kedves, hozzá közelálló vonását emelik ki: „A gyermekpártoló Jókainak”, „Az ifjuság örök dicsősége barátjának – iskolák”, „Egy az Isten” írójának, a kolozsvári unitárius kollégium”

megnevezés:

Amennyiben van, a következő: Jókai Mór, két esetben Dr. Jókai Mór - így címezi a Magyar Kereskedelmi Csarnok, és a hódmezővásárhelyi izraelita hitközség.

aláírások:

Feliratukból kitűnik, többségében – hivatalos vagy spontán – közösségek hoznak koszorút. Egyrészt az állami és közintézmények, a főváros, megyék, városok, községek, iskolák, egyesületek, társaságok. De informális közösségek is: egyetemi nőhallgatók, olvasóköri, ifjúsági egyletek. Sőt „halhatatlan műveid őrzői”. A megnevezés gyakran: ifjúsága, közönsége, tagjai, igazgatósága.

Elvétve előfordul egy-egy személyes, közvetlen ismeretségre utaló koszorúszalag is, máskor az adományozó kiemelkedő személyiség. Az özvegy szalagjának felirata volt: „Pihenj! Szeretlek! A te Bellád!”, ilyen még a: „Béke már részed - Dóczi Lajos”, „Kedves keresztapjuk emlékének”, „Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter”, Gárdonyi Géza verses búcsúztatót írat a szalagra.

A Gábor Andor- temetés feliratai a Jókaiéhoz képest szándékosan egyszerűek, rövidiek, igénytelenek.

minősítések:

Önálló elemként mindössze kettőt találtam: „A harcos kommunista újságíró emlékének”, „A nagy költőnek és írónak”. Az a forma, ahol a halott és a koszorúállító viszonyát jelzi a szalag, gyakoribb: „Drága elvtársunk búcsúzunk tőled”, „Hűséges harcostársunknak”, „Bandi bácsink” (a Ludas Matyi szerkesztősége), „Harcos elvtársunknak”.

megnevezés:

Gábor Andornak, vagy Gábor Andor elvtársnak

aláírások:

Szinte kivétel nélkül közösségiek, hivatalosak: „Bp. Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottsága”, „Népköztársaság Elnöki Tanácsa”, „Magyar Dolgozók Pártja Vezetősége”, szakszervezetek, színházak dolgozói; szerkesztőségek, kiadók munkatársai; egyesületek; van egy „a fiatal újságírók búcsúznak” feliratú. Egy koszorú készül a család nevében: „Olga, Éva, János, Jóska – Bandinak”, és egy-egy Balázs Béláné és Lukács György aláírásával.

A Gábor Andor-temetés egyetlen, a gyászolók számára talán sajátos jelentést is hordozó vizuális eleme a négy, piros-fehér-zöld színű koszorúszalag. (Feliratuk a következő: 1. pirosan – „A harcos kommunista újságíró emlékének”; nemzetiszínűn: „Az Újságíró Szövetség”; 2. pirosan – „Gábor Andor harcostársunknak”; nemzetiszínűn – „Magyar írók Szövetsége”; 3. pirosan – „Drága elvtársunk búcsú-zunk tőled”; nemzetiszínűn – „A Szabad Föld Szerkesztősége”; 4. pirosan – „Őszinte nagyrabecsülésel”; nemzetiszínűn – „Magyar Szervezett Dolgozók”).

*

Összefoglalva: e sírszalagok teljesítik azt a funkciót, hogy reprezentálják az adományozó és a nagy író közötti viszonyt, a szövegek elsősorban a kettőjük közötti kapcsolatra utalnak, vagy utólagos kapcsolatot létesítenek ezzel a végső ajándékkal. A Jókai-szalagok feliratain nyomot hagyott az író kultusza, a tisztelgők nem félnek a fellengzős kifejezésektől, a szalagok minősége a ravatali reprezentáció gondos kimunkálására utal. A Gábor Andor-temetés szalagjai kivitelükben és felirataikban is puritánok, jelésszerűek, bár a rendezők szándéka valószínűleg látványos, nagy temetés volt, de nincsenek már kezükben a korábbi évtizedek rutinszerű eszközei, s nem utolsósorban nincs és nem is lesz az írónak kultusza.

Végezetül térjünk vissza a temetéshez, hiszen a koszorúszalagok tömegét áttekintve önkéntelenül is felmerülhet az olvasóban a kérdés: mi az egyén, a társadalom haszna e látszólag külsőségekben kimerülő gyászszertartásokból? Megválaszolásához idézzük fel még egyszer a Nagy Imre temetés egyik látványos pillanatát, amikor a szónok a közös katharzis együttes élménye reményében szólította meg a gyászolókat-tüntetőket: „Össze kell fogunk és akkor a poklok erői sem fognak ki rajtunk! Most pedig mindenki fogja meg a mellette álló kezét és mondjátok utánam: ... Esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk! Esküszünk!” (MN 1989, 2)

Mára világos hogy e vágyott egység illúzió volt. Csak a temetés eredeti funkciója működött hibátlanul, a gyászszertartás határt szabott, a temetés rítusának végigkövetésével megkönnyítve a gyász feldolgozását, egy korszak lezárását. Ismét Peternák Jánost idézem: „A magyar nemzeti önkép – az elmúlt másfél században legalábbis – ravatalt mutat. A felemelkedések és bukások depravációs sorozata olyan paradox helyzetet alakított ki, melynél a temetés kiküzdendő, sőt adott esetben örömteli aktus lehet (...) A nemzet önmagára (vagy lakói egymásra) találásának rövid időszakait gyakran lengi körül nehéz kriptaszag, mely kimondva-kimondatlanul megidézi az ősképet – „a sírt, hol nemzet süllyed el” (Bachman-Rajk-Peternák, 1990).

BIBLIOGRÁFIA

Ariés 1987	Ariés, Philippe: Gyermek, család, halál. Vál. Ádám Péter. Bp. 1987.
Balassa 1989	Balassa Iván: A magyar falvak temetői. Bp. 1989.
Bachman-Rajk-Peternák 1990	Bachman Gábor-Rajk László-Peternák Miklós: Ravatal. Bp. 1990.
Gál 1925	Dr. Gál János: Jókai élete és írói jelleme. Berlin, 1925.
Kovács 1910	Kovács Dénes (Szerk.): Kossuth-emlékalbum. 1910.

- Kunt 1975
Kunt 1981
Lakner
Lengyel 1990

MN 1989
Népszabadság 1989
NL 1956

Rácz-Varga 1976
Reich 1987
Schier 1957

Selendy 1972
Stengel 1920

Szabó 1987
Szabó 1989
Sz. n. 1870

Sz. n. 1953
VU 1904
- Kunt Ernő: A magyar népi temetők szemiotikai elemzése. Bp. 1975.
Kunt Ernő: A halál tükrében. Bp. 1981.
Lakner Judit: Halál a századfordulón.
Lengyel László: Hervadhatatlan koszorú. In: Haláljelek. Szerk. Kovács A. Bp. 1990.
Vásárhelyi Miklós: Ne engedjük el egymás kezét!; Mécs Imre: A mai nap korszakváltás határköve. Magyar Nemzet, 1989. jún. 16.
Sz. n.: Pénteken egész nap... Népszabadság, 1989. júl. 15.
Tudósítás Rajk László temetéséről. Nők Lapja, 1956. okt. 11. In: História 1989/3.
Rácz Zoltán-Varga Károly: A gyászszertartásokról. Bp. 1976.
Reich, John: Az ősi Itália. (A múlt születése.) Bp. 1987.
Schier, Bruno: Die Kunstblume von der Antike bis zur Gegenwart. Berlin, 1957.
Selendy Szabolcs (Szerk.): Temetőkert. Bp. 1972.
Stengel, Paul: Die griechischen Kultusaltertümer (Handbuch der klassischen Altertumswissenschaft 3. Abt. 5. Bd.) München 1920.
Szabó Péter: A ravatali öltözet típusai. In: Mauzóleum. Bp. 1987.
Szabó Péter: A végtisztesség. Bp. 1989.
Sz. n.: Batthyány Lajos Gróf az első magyar miniszterelnök élete és halála. Pest 1870. Heckenast kiad.
Sz. n.: Eltemették Gábor Andort. Szabad Nép, 1953. jan. 23.
Vasárnapi Ujság 1904. május 9.